

Lorenzo Marmioli:
Delenda Austria

A semlegességtől a beavatkozásig: olasz és osztrák-magyar kulturális folyóiratok az Első Világháborúban (1914-1915)

Bevezető

Jelen tanulmány az Első Világháború idején néhány kulturális folyóirat hasábjain kibontakozott vita leírására és elemzésére vállalkozik, elsősorban Olaszországnak a konfliktusban játszott viszontagságos szerepére összpontosítva. A kutatás bemutatja, hogyan látta az olasz és osztrák-magyar értelmiségi réteg a világháborút az 1914 június 28-i sorsdöntő szarajevói merénylettől, az Első Világháború első tíz hónapja során az 1915 május 24-i olasz beavatkozásig.

A tanulmány a *La Voce* és a *L'Unità problemi della vita italiana*¹ című olasz kulturális folyóiratokban, a *Der Brenner* illetve a *Die Fackel* című osztrák lapokban, valamint a magyar *Nyugat* folyóiratban megjelent cikkek összehasonlító elemzésén alapszik. A kutatás időbeli kerete az 1914 június 28-i szarajevói merénylettől Olaszország az Osztrák-Magyar Monarchia elleni hadüzenet kihirdetése (1915 május 24.) utáni heteket öleli fel. A kutatás azokra az 1914 júliusra és 1915 május-június közötti felfokozott hónapokra a kulturális lapokban megjelent újságcikkek elemzésére összpontosít, amelyek elsőrendűen járultak hozzá az olasz, osztrák és magyar értelmiségiek körében a szarajevói merénylet nyomán fellángoló konfliktus okai és céljai mentén kibontakozó vitához. Hiszen a modern olvasó az európai értelmiség többségének hozzáállását a háborúhoz éppen a világháború idején a konfliktusban érintett országokban tömegével megjelent vitalapoknak és propaganda anyagoknak köszönhetően ismerheti meg pontosan².

Az olasz fél eredményeinek az osztrák és magyar oldallal történő összehasonlítása teszi teljessé az elemzést. Az olasz és osztrák-magyar vezető rétegek a háborúban lehetőséget látnak arra, hogy megoldjanak néhány problémás kérdést, ami régóta gyötri a két szomszédos államot és egész Európát, a kortárs értelmiség az itáliai félsziget és a Monarchia szempontjából közvetlen geopolitikai és kulturális szükségleteket érintő érveket vet fel.

A kutatás kronologikus és tematikus szempontok alapján épül fel, néhány, az olasz-osztrák-magyar háború szempontjából különösen jelentős történelmi momentum meghatározásával. Az olvasó a kulturális folyóiratok hasábjain kirobbanó vitákban egyrészt eltérő nézőpontokkal találkozik a háborúról, másrészt az olasz semlegesség tíz hónapja alatt a lapokban visszatérő, az értelmiség számára az 1914-15-ös években különös jelentőséggel bíró témákról olvashat.

Figyelembe véve a kutatás keretében áttekintett kulturális folyóirat-anyag hatalmas mennyiségét, a kutatás fókuszát le kellett szűkíteni néhány kulcsfontosságú történelmi momentumra, amelyek meghatározóak voltak az Osztrák-Magyar Monarchia elleni „mi háborúnkban”: a szarajevói merénylet, a konfliktus kirobbanása és az augusztusban megkötött

1 A továbbiakban egyszerűen: *Unità*.

2 MARIO ISNENGI, *Il mito della Grande Guerra*, Bologna 1989, 77; ROLAND N. STROMBERG, *Redemption by War – the Intellectuals and 1914*, Regents Press of Kansas 1982; PAUL FUSSELL, *The Great War and Modern Memory*, Oxford University Press 2013.

szövetség, az eufória, ami az ellenséges hatalmi országok közhangulatán a legelső pillanattól eluralkodott, kivéve Olaszországot, ahol az azonnali háborúba lépés elmaradása miatt talán helyénvaló lehet Májusi Szövetségről beszélni. A kutatásban további kiemelkedő jelentőséget kap az 1914 őszen kimondott olasz semlegesség fokozatos átalakulása 1915 májusának „tündöklő napjaiig”. A félsziget politikai pártjainak helyzete egy másik kiemelkedő elem, különösen érdekes a Szocialista Párté, amely a konfliktus elején az abszolút semlegesség mellett kötelezte el magát, akarata ellenére főszerelője lesz és negatívan befolyásolja az olasz értelmiséget megosztó, az Első Világháború okairól, következményeiről és mindenekelőtt Rómának az európai katasztrófában betöltött szerepéről folyó vitát. Az értelmiségi réteg a Világháborúhoz fűződő viszonya a konfliktus kibővülésével és előrehaladásával párhuzamosan változik és fejlődik: a fent említett történelmi jelentőségű események mentén hasonlíthatóak össze a jelen tanulmány által vizsgált kulturális folyóiratokban megjelent cikkek. Míg a *La Voce* (Firenze 1908-1916) és a *Der Brenner* (Innsbruck 1910-1954) irodalmi lapok, a *L'Unità - problemi della vita italiana* (Firenze, majd Róma, 1911-1920) politikai-kulturális folyóirat; a *Nyugat* (Budapest 1908-1941) művészi igényű írások mellett geopolitikai és társadalmi esszéket is közöl a legújabb könyvkiadási újdonságokon kívül, a *Die Fackel* (Bécs 1899-1936) pedig átmenet a különböző témakörök között. Az öt lap tartalmának összehasonlítása olyan sok eltérő nézőpontot vet fel, ami lehetővé teszi a már a Világháború első évében beláthatatlan mennyiségben megjelent kulturális forrásanyag egy részének feltérképezését. A kulturális lapok kulcsfontosságú szerepet töltek be az első világméretű konfliktus során³. A vizsgált orgánumok már a háború kirobbanását megelőző években az európai értelmiség fórumaként szolgáltak, ahol vitatkozni lehetett irodalmi és politikai kérdésekről, és tájékozódni a könyv- és lapkiadás újdonságairól. A világháború alatt, bár eltérő mértékben, ezek a lapok tevékenyen részt vettek saját országuk kulturális életében és erkölcsi támogatásában: több tanulmány igazolta, hogy a háború alatt az értelmiség a heti hírlapokon keresztül jelentős hatást gyakorolt a hadsereg tisztjeire⁴. Emellett a kulturális folyóirat már a huszadik század eleje óta a háborúban tömegesen besorozott, tanult vezető rétegnek fontos látásmódformáló erővel bír.

Az Első Világháború alatt besorozott tiszték elsöprő többsége a tanult polgári középosztály tagja, amely a *boldog békeidőkben* példátlan kulturális és gazdasági fejlődést él meg, következésképpen addig soha nem tapasztalt fokú autonómiára, számbeli fölényre és gazdasági túlsúlyra tesz szert. Az új művészeti irányzatokról tájékoztató, a tudomány eredményeiről beszámoló hetilap, amely bel- és külpolitikai kérdések kapcsán vitára ösztönöz, alapvető jelentőségű a huszadik század első éveinek kulturális életében⁵. Az Első Világháború kitörése után a kulturális folyóirat a felsőbbiségért küzdő nemzetek egyik alapvető eszközévé vált, amire támaszkodniuk kell a hadseregbe besorozott értelmiség átnevelésében és bevonásában: világossá vált, hogy „ezek a tiszték összekötőként szolgáltak a felső katonai vezetés és a harcoló tömegek között, ők tartották életben a testületi szellemet, hivatkozási pontként és szinte tolmácsként működtek a félalnfabéta tömegek számára”⁶, így vált a tanult polgári középosztály fontos összekötő láncszemmé a hadsereg felsőbb szintjei és a paraszt-katona szintje között.

3 M. ISNENGHI, *Il mito della Grande Guerra*, Uo.

4 MARIO ISNENGHI e GIORGIO ROCHAT, *La Grande Guerra*, Bologna 2008, 409-428; M. ISNENGHI, *Il mito della Grande Guerra*, 77-178.

5 AA.VV., *La cultura italiana del '900 attraverso le riviste*, Einaudi, Torino 1961.

6 ANTONIO GIBELLI, *La Grande Guerra degli italiani*, Milano 1998, 90.

Érdeemes hangsúlyozni, milyen létfontosságú szerepet tölt be a minőségi kulturális folyóirat a fronton szolgáló katona pszichológiai horizontján: a hozzátartozóktól érkező levelek mellett postán kapja a *La Voce* vagy az *Unità* számait. Például Ludwig von Ficker a *Brenner* című lap főszerkesztője, akit akarata ellenére önkéntesként besoroztak a császári-királyi hadseregbe⁷, barátjának és kollégájának Karl Krausnak küldött magánlevelezésében a harcok közti szünetben így örvendezik a *Fackel* című bécsi értelmiségi lap érkezésének:

„Bukaczowce (Galícia), N. 237-as Tábor
1918. július 7.

Kedves, drága Kraus Úr!

A *Fackel* frissen megjelent szépséges füzete bátorságot önt belém, hogy megtörjem a csendet, ami úgy nehezedik rám, mint egy súlyos bűn. Szánalmas és szokatlan mentségnek tűnik, de olyan gyakran éreztem a szívem mélyén a szükségét, – különösen az utóbbi időben, mióta Galíciában vagyok – hogy írnom kell Önnek [...]

A kulturális lap hasábjain, legyen az az *Unità* vagy a *Die Fackel*, a gyalogos katona a homályos lövészárokban az értelmes okokat és az Európára és a világra váró jövőbeli geopolitikai forgatókönyv jelentését keresi a hatalmas konfliktus mögött, amelyben személyesen részt vállal: az Első Világháború határozottan elválaszt két korszakot, két történelmet. A kor embere számára elképzelhetetlen léptékű, módszereiben és formájában teljesen új konfliktusról van szó: ez volt Európa első ipari háborúja. Az Első Világháborút bármelyik korábbi háborús cselekménnyel összehasonlítva szembe tűnő az emberi és anyagi ráfordítás hatalmas mértéke a négy évig tartó harcokban, és a katonai műveletek terjedelme és globális kiterjedése: a Föld szinte minden pontját érintette a konfliktus, és éppen Európa, a nyugati kultúra bölcsője szenvedte meg a leginkább erkölcsi és anyagi szempontból. Az öreg kontinens szinte minden nemzetének hadrendbe kell állnia az egyik vagy a másik oldal mellett: a háború kiterjed és növekszik, és nem lehet belőle kimaradni. A háború gazdasági és katonai okait több szempontból vizsgálták korábbi tanulmányok, nagyrészt elhanyagolták azonban a kulturális és lelki aspektust. Nem lehet elképzelni ezt a mértékű és nagyságrendű erőpróbát a kor emberének gondolataitól, szándékaitól, törekvéseitől függetlenül: annak ellenére, hogy hatalmas erőszakos energiákat szabadított fel a háború, legalábbis 1918 nyaráig a szembenálló felek egyike sem mutatta a szétesés jeleit, a disszidálás, vagy az erkölcsi hanyatlás olyan mértékét, ami végzetesen megghiúsította volna a harcképességet.

Felvetődik a kérdés, hogyan volt képes a korabeli európai civilizáció arra, hogy ne csak mozgósítson, megszervezen, felfegyverezzen és ellátmánnyal lásson el ilyen hihetetlen mennyiségű embertömeget, hanem ezen túl rá is vegyen több millió emberi lényt, hogy harcoljon négy hosszú éven át. A modern olvasó megdöbbenéssel állapítja meg, hogy egyetlen harcban álló hatalmi országban sem rögzítettek említésre méltó meghátrálást, sem a fronton, sem az úgynevezett belső fronton⁹. Világos, hogy a szembenálló nemzetek, vagy

7 “A Karl Kraus, 28.1.1915

[...] Az egyetlen lehetőség, hogy elkerülhető legyen mindez [a katonai szolgálat Brixenben], az, ha Innsbruckban lehet maradni és önkéntesen bevonulni a tiroli Kaiserjager első hadseregébe a határidő lejárta előtt.”

IGNAZ ZANGERLE (szerk.), *Ludwig von Ficker, Briefwechsel 1915-1925*, Otto Müller Verlag, Salzburg 1986, 82.

N.d.A.: A szerző lefordította az összes szöveget németről, magyarról és angolról.

8 I. ZANGERLE (szerk.), *Ludwig von Ficker, Briefwechsel 1915-1925*, 76.

9 „Induljunk ki egy megállapításból. Három és fél év minden szempontból kemény háború alatt az olasz hadsereg példát mutatott kitartásból és teherbírásból, és mindvégig számíthatott a katonák engedelmességére”: M. ISNENGI e G. ROCHAT, *La Grande Guerra 1914-1918*, 284.

jobban mondva, a két háborús ellenfél azon túl, hogy kiváló logisztikai rendszert fejlesztett ki és vasfegyelmet tartott a hadsereg soraiban, képes volt kiépíteni, és a háború teljes időtartama alatt fenntartani az egész lakosság határozott ideológiai és érzelmi bevonását. Az európai konfliktust jóváhagyó lakosság, és különösen az értelmiség¹⁰ beleegyezése nélkül valószínűleg nem lehetett volna fenntartani ilyen sokáig egy ilyen óriási léptékű háborút¹¹. A háborús ellenfelek a társadalmi konszenzust és a propagandát meglehetősen hasonló eszközökkel szervezik meg: kiáltványok, nyilvános tájékoztató előadások¹², tüntetések és felvonulások¹³. Ez alapján egy bizonyos pontig az egyszerű nép meg van győződve saját ügyének igazságáról és az ellenfél eredendő gonoszságáról¹⁴. Az értelmiség, az országok kulturális elitje azonban külön csoportot alkot: tanult, középosztálybeli értelmiségi szerepe kulcsfontosságú ahhoz, hogy megértsük, miért egyezett bele¹⁵ a konfliktusba a lakosság és a fronton lévő katonák egyaránt. A középosztálybeli értelmiség valójában az összekötő láncszem a háborúzó országok vezetői elitje és az egyszerű gyalogos katona között. A vezető réteg tehát a polgárság és a nép néhány meghatározott eszméjének és törekvésének kiaknázásával sikeresen szerezte meg és tartotta fenn jóváhagyásukat a háborúhoz¹⁶.

A háborúban résztvevő országok mind sikerrel dolgozták ki saját értékrendszerüket, így biztosítani tudták az Első Világháború követelte hatalmas mértékű gazdasági, katonai

10 CORRADO VIVANTI, *Intellettuale e potere*, Einaudi, Torino 1981.

11 “Nem csak az idealisták üdvözölték a háborút: ide sorolható Ernst Haeckel, Frederic Harrison, Sigmund Freud, Emile Durkheim, vagy a tiszteletreméltó orosz marxista Georgij Plehanov. [...] Benne voltak a legjobb költők és írók: Stefan George, Thomas Mann, Rainer Maria Rilke, Paul Claudel, Andre Gide, Marcel Proust, Anatole France [...], az öreg Henry James és Thomas Hardy, Arnold Bennet, H. G. Wells, és az orosz költők, Majakovszkij, Jeszenyin, Gumiljov, Blok. [...] Expresszionista költők csatlakoztak a háborús uszító futuristákhoz [...]. Az európai zeneszerzők közül Alban Berg egyetértett Igor Sztravinszkij és Szkrjabin véleményével, akik a háborúban látták a lehetőséget, ami „felrázza az emberek lelkét” és „felkészíti őket a szellemi dolgokra” [...]. Freud “aki egész libidóját az Osztrák-Magyar Monarchiának szenteli”, Gandhi, a tolsztojiánus, aki az angoloknak toboroz Indiában; R. H. Tawney, a radikális szocialista [...], Hewlett Johnson [...] Petr Kropotkin, [...] Gabriele D’Annunzio a dekadens erotikából valószerűtlen háborús hőssé alakul [...], Emmeline és Christabel Pankhurst angol szüfrazettek [...]”.

N. STROMBERG, *Redemption by War-Intellectuals and 1914*, 2-3.

12 „A mozgósítás jellegzetes módja átalakult a publicisztikában zajló vitákról és a nyomtatott sajtó verbális meggyőző ereje helyett a színházak, konferencia termek és közterek fogadták be.

M. ISNENGI, G. ROCHAT, *La Grande Guerra 1914-1918*, 124

13 „Fotográfiákon, filmen, a sajtóban megjelenő vallomások és elbeszélések mind megerősítik a képet, amin örömtias tömegek kísérik a katonákat a vasútállomásra, ahol már vár a vonat, ami elviszi őket a tűzvonalba [...] ez a villámháború elbeszélése, ami büszkeséggel tölti el a nagy Németország fiait és a szélsőségeikig fokozza az ellenállók Franciaországért érzett aggodalmát, ami mozgatja a kékeket és a fehéreket, a köztársasági szellem zászlóvivőit és a Bourbon liliom iránt nosztalgát érzőket.”

Uo., 80.

14 MIMMO CANDITO, *Dal nostro inviato in guerra*, Theoria, Roma 1997.

15 „Így tehát az „augusztusi gondolatok” legfontosabb eleme talán a valódi közösségi elragadtatás volt, ami a „lelkek összefonódására” vonatkozó kijelentésekben fogalmazódott meg, visszatérésként az „emberi létezés organikus gyökereihez”, korábban egymástól elszakított emberek újbóli egymásra találásaként, az önzés és a pártokra szakadás helyett „szent egyesülés” létrejöttét hirdette stb. Akik az „1914 augusztusának elragadtatott napjairól” beszéltek, erre az egység felé tett lépésre gondoltak [...]”.

N. STROMBERG, *Redemption by War-Intellectuals and 1914*, 6-7.

16 “[...] az egyes országok vezető rétege és kormányzata aránylag könnyen tudta a háborút egy külső támadás elleni önvédelemként bemutatni, ezért nem volt rá idő, hogy megvitassák, és megosztott vélemények alakuljanak ki, mindenekelőtt mozgósításra volt szükség a fenyegetett haza védelmében.

A háború efféle megjelenítése egyértelműen propaganda célokat szolgáló leegyszerűsítés volt.

A. GIBELLI, *La Grande Guerra degli italiani*, 16.

erőforrásokat, valamint társadalmi és pszichológiai szinten is felkészültek. A isonzói front különösen érdekes katonai és kulturális szempontból is: Olaszország és Ausztria-Magyarország formálisan szövetségesek 1915 májusáig, annak ellenére, hogy talán nincs Európában két ország ennyire eltérő tervekkel és törekvésekkel, mint az Itáliai félsziget és a Monarchia¹⁷.

Az értelmiség mindkét országban, saját kormányukkal szemben, már a háború kezdetétől pontosan látja, hogy áthidalhatatlan bel- és külpolitikai különbségek választják el a két szembeálló hadsereget, és azonnal reagálnak az 1914 és 1918 között az európai hadszíntéren egymás gyorsan követő geopolitikai változásokra. Olaszország az európai és világhatalmak nagy részével ellentétben jó ideig bővelkedik abban, ami az Első Világháború általános gazdálkodásában alapvető fontosságúnak bizonyul: az időben¹⁸. Az olasz semlegesség első tíz hónapja különösen érdekes időszak a modern kutató számára, mert nem csak a politikai szervek, az értelmiség és a nép közötti vita tud fellobbanni és kifejlődni, hanem Európa katonai és kulturális állapota is gyors átalakuláson megy keresztül, az interventista vonalon állandóan új geopolitikai forgatókönyvek tűnnek fel. A keleti fronton elért orosz győzelmektől odáig, hogy a németek lerombolták Leuvent és a reimsi katedrális, az olasz közhangulat pánik és nyugtalanság között mozog, míg a háború első szakaszát az aggodalom és a remény határozta meg¹⁹. Ezzel szemben Európa többi részén a háború augusztus első napjaitól kézzel fogható valóság²⁰. Az olasz semlegesség az értelmiségi elit és a kormányzat számára lehetővé tette a helyzet alapos értékelését, nem csak a háború mellett és ellen szóló érveket, hanem, és mindenekelőtt a lehetséges geopolitikai forgatókönyveket, amelyekkel Olaszország szembe kerülhet a Központi Hatalmak vagy az Antant melletti kiállással²¹. Salvemini és Prezzolini ügyesen használták ki az Olaszországnak rendelkezésére álló időt arra, hogy meghatározzák az ország valódi és realisztikus geopolitikai céljait, kulturális folyóirataik olvasóit célzó érzékenyítési és mozgósítási kampányt vezettek, szem előtt tartva a lehetséges és remélt beavatkozást az Osztrák-Magyar Monarchia oldalán²². Az olasz interventisták páratlanul változatos és érdekes érvekkel támasztották alá

17 MAGDA JÁSZAI, *La Triplice Alleanza nella politica italiana ed austro-ungherese*, Zsuzsanna Kovács e Peter Sárközy (szerk.), *Venezia, Italia e Ungheria tra decadentismo e avanguardia*, Budapest 1990, 23-36.

18 "Az a tény, hogy jól tudjuk, a «tündöklő május» nem mindenki számára és mindenhol egyformán „tündöklő”, mint amennyire D'Annunzionak és a beavatkozás leginkább lelkes támogatóinak tűnt, óvatosságra inthet abban, hogy erre az általános helyeslés övezte döntésként tekintsük más országok esetében is. Kétségtelenül meseszerű fátyol lengi be ezt a kérdést. Igaz azonban, hogy egyetlen másik ország, sem az egyik, sem a másik oldalon sem vált ennyire megosztottá e kérdés kapcsán, mint az interventisták és a semlegességet támogatók két táborára szakadt Olaszország; az is tény, hogy eltérőek voltak az időbeli feltételek, mivel a vita majdnem egy évig folytatódott az újságokban, a köztereken, és minden más helyszínen, ami elveszi a kérdés meglepetésszerűségét, a fókusz, és legalábbis részben az érzelmi intenzitást, ami ezzel szemben felforgatja a párizsi vagy berlini közösségeket. Mindenki másnak sokkal kevesebb ideje van magába nézni, észszerűsíteni, mérlegelni pro és kontra érveket."

M. ISNENGI e G. ROCHAT, in *La Grande Guerra 1914-1918*, 79.

19 ROMAIN ROLLAND, *Protesta per la distruzione di Lovanio*, *La Voce*, VI/17, 1914 szept. 13., vagy RENATO SERRA, *Esame di coscienza di un letterato*, *La Voce*, VII/10, 1915/4/30.

20 „Aki, – sokáig érlelt, mély meggyőződés alapján – ellentétes véleményen volt, nem volt rá módja, mondhatni ideje sem, hogy képviselje. Mások hirtelen a patriotizmus érdekszférájába lettek taszítva, amit idegennek tartottak. Az európai szociáldemokrácia [...] vezető alakjai megdöbbenéssel látták saját szervezeteiket a kormányuk mellé állni. Ennélfogva a pánik és az aggodalom érzése kerítette hatalmába a régi meggyőződéshez hű keveseket [...]. E folyamatokkal összehasonlítva az olasz valóság merőben más képet mutat. A máshol néhány hét, vagy akár pár nap, vagy óra alatt meghozott döntésekhez itt majdnem egy év kellett, egészen pontosan tíz hónap [...].”

A. GIBELLI, *La Grande Guerra degli italiani*, 17.

21 VALERIO CASTRONOVO, *La stampa italiana dall' Unità al Fascismo*, Laterza, Bari, 1970.

törekvéseiket: az Első Világháború azonnal kolosszális méreteket ölt, nem csak katonai, hanem pszichológiai és társadalmi szempontból is. Érdemes pontosítani, hogy Olaszországban a háborút övező diskurzus 1914 augusztusa és 1915 májusa között egységes: az értelmiséget nem csak az európai katasztrófában a hadszíntérre belépés melletti vagy elleni vita osztja meg, hanem a „filotriplicisti” (a hármasszövetség támogatói) kérdése. Az egyik csoport, ha nem is az Antant elleni háborút támogatja – ami a konfliktus kezdetén az 1911-12-es líbiai háború iránt nosztalgiát érzők és a *prusszianizmus* csodálóinak vágya volt, akik évek óta várják a Németország oldalán vívott „nagy háborút”²³ – de legalábbis a Központi Hatalmak iránt jóindulatú semlegességet tartják helyénvalónak, mint a Giolitti-hívők, akik az ország bővülését új afrikai és Földközi tenger menti gyarmatok és a balkánon meghódított területekkel formájában látják, német győzelem esetében. A másik csoport, a demokrata interventisták, a *Voce* és az *Unità* munkatársainak többsége úgy látja, hogy a félsziget részvétele a háborúban szomorú szükségszerűség, ami végre meg kell, hogy oldja az Európában évszázadok alatt felgyülemlett, nagyrészt a nazionalizmushoz köthető társadalmi és politikai problémákat, felvetik a „háború, amely minden háborúnak véget vet” koncepcióját.

A két nagy csoport, a beavatkozás melletti és a semlegesség-pártiak (utóbbiak megosztottak aszerint, hogy teljes, vagy feltételes semlegességet támogatnak) a csoporton belül sokszínű képet mutatnak: jól ismert az Olasz Szocialista Párton belüli pártszakadás, a szervezet háborút érintő álláspontja a teljes semlegesség támogatásától²⁴ kacskaringósan vezetett a hivatalos szocialisták és a disszidens szocialisták közötti szakadáshoz²⁵, Benito Mussolininek az

22 „Olaszország kezdeti megfigyelő álláspontja lehetővé tette a politikai dialektika és a háború melletti kiálló vagy azt ellenző elképzelések alapos kitérgetését, még a kényszerítő körülmények mellett is, mint a háború tekintélyes kiterjedése és az, hogy egyre tisztábban érzékelhetően minden sejtést túlszámalyaló, és végül a világ képét átforgató konfliktusról van szó.”

A. GIBELLI, *La Grande Guerra degli italiani*, 18.

23 “Az Adriai kérdés 209. oldalán ez olvasható: «A Szerbiának adott ultimátum hírére a római nazionalista csoport 1914 július 26-án több ízben tapsviharral szakította félbe és ovációval koronázta a beszédet, amelyben a mélyen tisztelt Pantaleoni képviselő úr azt kérte, hogy a Hármasszövetségnek tett kötelezettségvállalását Olaszország mindenáron tartsa be». (Idea Nazionale, 1914 július 31).

Végtelenül egyszerű volt a programjuk: miután már odalett álmaik háborúja, Ausztria lemondott volna az Adriáról Olaszország javára; Olaszország az Adriával megelégedve bevonult volna Angilába és Franciaországba... A terv füstbe ment a valóság első szelétől... a nacionalista szellemben író szerzők a Hármasszövetséghez fűzött reményei nem teljesültek be, sejtették, hogy a semlegesség agyonsújtja majd a Hármasszövetséget, így 1914 augusztusára Hármasszövetség-ellenesekké váltak.”

GAETANO SALVEMINI, *L'on. Pantaleoni*, in *L'Unità*, VII/17, 1918/4/27.

24 “Később, amikor szeptemberben egy lehetséges beavatkozásról kezdtek beszélni, a párt jobban megerősítette a jelenlétét mint eddig bármikor, és 22-én kiáltványt adott ki Turati, Prampolini és Mussolini aláírásával a háború, mint a kapitalista rendszer, az interventizmus szétterjedő «fertőzése» ellen.”

PIERO PIERI, in *L'Italia nella Prima Guerra Mondiale*, Roma 2003, 52.

25 “Szükséges lenne az általunk a radikalizmus és a reformizmus demokratikus csökevényei elleni, és a hivatalos szocializmus megkövesedett elemei ellen megkezdett kritikai munka befejezése minden konzervatív-liberális csoportosulás és más, szakadár, és a konzervativizmus örökösiként működő csoportok ellenében. Nem zárható ki, hogy egy napon a jobboldali disszidensek és a baloldali disszidensek lépnek majd «politikai szövetségre» minden tudatlansággal szemben és minden jobb - és baloldali érdekcsoporttal szemben. De egy efféle «politikai szövetség» ideje még távoli. Nem szabad a vágyat az akarattal helyettesíteni. Mi – demokraták és disszidens szocialisták – véghez vihetünk valamit, saját speciális feladatainkon túl, de ez a munka természetesen másokra vár, és amihez nekünk hiányozna a szükséges bizalom. Ezenkívül, ne feledjük, hogy ez hosszútávra szóló feladat. És ebben a pillanatban nyugtalanító gond, a közvetlen külpolitika kérdése terheli az országot, aminek megoldásához Olaszország erejére van szükség, a mai erőkre, nem a majdaniakra, amikor a jelenlegi politikai szervezetek utat engednek az új erőknél.”

BALBINO GIULIANO, *Un esame di coscienza*, in *L'Unità*, IV/1, 1915/1/1.

Osztrák-Magyar Monarchia elleni háború melletti határozott elköteleződésével²⁶. A demokrata interventisták²⁷, mint Salvemini és általában az *Unità* a beavatkozás mellett állnak ki, egy jobb, igazságosabb, az európai stabilitást aláaknázó mögöttes problémákra jobban figyelő európai rendszer reményében, mire egyszer véget ér a háború.

A nazionalistákat Enrico Corradini²⁸ (1865-1931) újságíró és politikus vezetésével mozgósították Itália dicsőségére, az ország valódi lehetőségeihez mérten éppolyan bátor, mint amennyire aránytalan területfoglalási javaslatokkal. A fáradhatatlan nacionalista újságíró mellett nem feledkezhetünk meg Gabriele D'Annunzio (1863-1938) buzgó elkötelezettségéről, a magyar értelmiségiek legélesebb kritikáinak célpontjáról, akik, amint Róma az Osztrák-Magyar Monarchia elleni háború mellett dönt, ripacszkodással vádolják, és a beteges, és erkölcstelen gondolat ösztönzésével, ami megengedi, hogy az olasz társadalmat és közvéleményt a kormányt az elkerülhetetlen európai katasztrófa felé kényszerítse²⁹. A gyakran trentói, trieszti vagy isztriai származású irredenta értelmiségiek az osztrák iga ellen harcolnak, a Risorgimento utolsó nagyszabású háborúja mellett állnak ki, bár gyakran beleesnek az arcátlan nacionalizmus és a szlavofóbia csapdájába. A futuristák hűek maradtak önmagukhoz és az ágyú és a géppuska iránti rajongásokhoz³⁰, zajosan vettek részt a köztéri tüntetéseken és háborús szándékukat inkább érzelmekkel és élénk harci kedvvel támogatták, mint valódi történelmi vagy geopolitikai számításokkal.

A katolikusok³¹ nyíltan kiállnak a háború ellen, ezt az *Unità* „osztrákbarátság” címén kifogásolja, mert a katolikusok mindig is a Monarchiában látták a kereszténység keleti bástyáját, a liberális és romlott Fanciaországgal és az ortodox, autokrata Oroszországgal szemben; a Giolitti-pártiak pedig feltételhez kötött semlegességre törekednek, területi kárptóláshoz kötnék, Franciaország, vagy esetlegesen Ausztria hátrányára³²; végül pedig ott vannak az erőszak minden formája ellen tiltakozó pacifisták, mellettük ne feledkezzünk meg a szocialistákról, a hosszú és fájdalmas politikai vita főszereplőiről. Az egyik vagy másik oldal

26 BENITO MUSSOLINI, *Dalla neutralita assoluta alla neutralita attiva ed operante*, in *Avanti!*, 1914/10/18

27“Mostanra a háborút motiváló tényezők között – elsősorban az Antant köreiben – érzékelhetővé vált a szabad nemzetek és az önállóságukat és függetlenségüket megőrző népek újraegyesítésével létrejövő Európa [...]. Olaszországban a demokratikus interventizmus ezt az értelmet közvetíti. „ M. ISNENGI e G. ROCHAT, *La Grande Guerra (1914-1918)*, Uo.

28 “És Enrico Corradini azt mondta egy konferencián: «Nem csak, hogy a nazionalizmus nem ellentétes a demokráciával, hanem egylényegűvé válik vele. A nemzetközi világ elfogadja a háborút, mint az eszközt, ami megnyitja az utat a minden érték felett álló rend felé: a nemzethez: beleértve a beleegyezést a demokráciába, nem tagadja az osztályharcot és szükség esetén elfogadná az erőszakos forradalmat»”. ALFREDO GALLETI, *Democrazia e imperialismo*, in *L'Unità*, IV/21, 1915/5/12.

29 Cfr. AMBRUS ZOLTÁN, Szent egoizmus, in *Nyugat*, VIII n.11, 1915/6/1 és BABITS MIHÁLY, *Itália*, in *Nyugat*, VIII/12, 1915/6/16.

30 P. PIERI, *L'Italia nella Prima Guerra Mondiale*, 53-56.

31 „Eleinte úgy tűnt, a katolikusok is a feltétel nélküli semlegesség mellett vannak. Három irányzatot lehetett megkülönböztetni: a szélsőjobboldali elemeket, öreg temporalisták, osztrákbarátok és németbarátok, akiket a bűnöldözés és a konzervativizmus vezetett a Központi Hatalmakhoz, és szembehelyezkedtek a szabadkőműves és vallástalan Franciaországgal; a baloldaliak, a parasztság megszervezésének antimilitarista és pacifista szellemiségű úttörői, akik a szocialisták semlegességéhez közelítették őket; és végül a köztes elemek, a mérsékeltek, opportunisták, akiket a kormányzó politika követése vezetett ide, a balközép kormányzás, jobban, mint valaha”.

P. PIERI, *L'Italia nella Prima Guerra Mondiale*, 52.

32 “[Giolitti] egyenesen abban reménykedett, azzal álltatta magát, hogy Ausztria végül engedményekre kényszerül majd; szélsőséges esetben, valószínűleg be is ismerné a háború szükségességét, de csak legvégül, amikor Olaszország jól felkészül, és valódi esély van a határozott erőfeszítésre, akkor igen, de rövid ideig.” Uo., p. 53.

melletti propagandában elmerült csoportok tevékenységéhez hozzáadódnak az Első Világháború katonai és politikai eseményei, mindez a kor értelmiségének politikai megfontolásaira nézve érzékelhető következményekkel jár. 1915 májusának „tündöklő napjai”, D’Annunzio szerencsés kifejezése, magában foglalja az 1914 júliusi válságtól Olaszország a Hármas Szövetséghez csatlakozásnak május 4-i dátuma között megfogant és kifejlődött szellemi törekvéseket: Olaszország a Központi Hatalmak ellen harcoló demokratikus erők mellett száll hadba. Ezzel összefüggésben az Amerikai Egyesült Államok 1917 áprilisi hadba lépése más hatást kelt, ha nem csak katonai, hanem erkölcsi szempontból is vizsgáljuk, a demokratikus konföderáció egyesül a földtulajdonosok és a *Junkerek* feudális arisztokrácia uralta Központi Hatalmak elleni harcban.

Az *Osztrák-Magyar Monarchia által elnyomott nemzetek kongresszusát* 1918 áprilisában tartották Rómában, a rendezvényt erősen támogatta az *Unità*³³, az esemény szükségzerű erényes hasonmása volt az 1915 áprilisi, alávaló Londoni egyezménynek, amit egy nyomorult Olaszország imperialista politikájának „szent egoizmusa” diktált, és ami látszólag nem érzékelte az Első Világháború igazi léptékét, hanem pusztán az Olasz Királysághoz csatolandó négyzetkilométerek és területek kérdéskörében értelmezte.

Az Alpokon túl, Magyarországon éppúgy, mint Ausztriában, az Első Világháború rögtön olyan színben tűnt fel, mint az esemény, ami próbára teszi a Monarchia szilárdságát, ebben az értelmiség 1914 nyara óta a császári-királyi hadseregbe besorolásával nem csak fizikailag vált érintetté, hanem és elsősorban szellemi bevonódással. Az Osztrák-Magyar Monarchiának, miután elbizakodottan beleugrott a Szerbia elleni háborúba, ami hamar egész Európát érintő tűzvészként lángolt fel, szembe kell néznie önellentmondásaival és az egyensúlyából kibillentő rejtett problémáikkal, így az Első Világháború vált a Monarchia szilárdságának és belső összetartó erejének próbájává. A konfliktus kirobbanása miatt érzett kezdeti lelkesedés után, már 1915 telén érzékelhető az erkölcsi színvonal hanyatlása az osztrák-magyar értelmiség körében, talán a császári-királyi hadsereg által már a harcok első szakaszában elszenvedett súlyos emberáldozatok miatt.

Az Olaszországban 1914 nyarán kirobbant vita talán az Első Világháború elkerülhetetlenségét demonstrálja: már a konfliktus első tíz hónapja alatt a harctéren látott borzalmak ellenére az olasz értelmiség a nehezebb és szélesebb utat választja, a félszigetet a katasztrófa és a modernitás felé vezeti. Felvetődik az olasz eset kapcsán, hogy ha lett volna idejük megszervezni és kivitelezni egy hosszú és mély közéleti vitát, mint Olaszországnak, akkor esetleg Ausztria-Magyarország vagy Németország, vagy az Antant is elkerülhetetlenül az Első Világháborúba belépést választották volna.

Fordította: Szirmai Anna 2020

33 “Bezzeg amikor [Salvemini] a neki kedves Delenda Ausztriát javasolja hazai és nemzetközi jelszónak! Nem ő az egyetlen, aki észreveszi, hogy az Osztrák Birodalom a szabad európai népek kivénhedt és megújulásra képtelen ellenfele. Szavaiban széles körben elterjedt vélemény ölt testet, – befurakodva a Hármas Szövetség-pártiak, osztrákbarátok, szláv-ellenesek és a kiegyensúlyozott hatalom érvének egyszerű védelmezői közé [...] – hozzájárul annak lehetőségéhez, hogy a kormány külpolitikai törekvései megváltozzanak a háború utolsó évében.”

M. ISNENGI e G. ROCHAT, *La Grande Guerra (1914-1918)*, 118.